

بر خورداری از مشوقها، سطح زیر کشت زمین کشاورزی، فعالیت شورای اسلامی روستا، رابطه مثبت و معنی دار و با متغیر میزان وابستگی به دولت رابطه منفی و معنی دار وجود دارد. همچنین نتایج بدست آمده از تحلیل معادله همبستگی حاکی از آن بود که پنج متغیر میزان انسجام اجتماعی، میزان استفاده از منابع اطلاعاتی، میزان مالکیت باغ و زمین کشاورزی، میزان رضامندی و عضویت در نهادهای عمومی روستا، در حدود ۴۶/۸ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین می نمایند.

واژه‌های کلیدی: آبخیزداری، تحلیل معادله همبستگی، توسعه روستایی، روستاییان، مشارکت و منطقه جیرفت.

مقدمه

بدون تردید آب و خاک از عوامل مهم در توسعه پایدار محسوب می شوند که به منظور بهره برداری هر چه بهتر در راستای شکوفایی کشاورزی در کشور بایستی تحت کنترل و مدیریت مناسب قرار گیرند. مهار فرسایش خاک، تنظیم و مهار جریانهای سیلابی و رسوب گذاری، اصلاح پوشش گیاهی، جمع آوری آب و ... از جمله مواردی هستند که ضرورت توجه به آبخیزداری^۱ را بیش از پیش نمایان می سازند [۷]. عدم تمرکز و گرایش برنامه ریزان و سیاستگذاران در اکثر کشورهای در حال توسعه به مقوله آبخیزداری و مدیریت حوزه آبخیز، پیامدهای زیان بار متعددی همچون سیر بحرانی فرسایش خاک، تولیدات اندک منابع طبیعی، ته نشست رسوبات در تاسیسات انتقال آب و سدها، روند تصاعدی سیلابهای اخیر، بروز خشکسالیها و کمبود آب و مهاجرت روستاییان به شهرها را برای این کشورها در پی داشته است [۹]. به هر حال، آبخیزداری یکی از باصرفه ترین و ارزان ترین شیوهها به منظور جلوگیری و کاهش روند تخریب منابع طبیعی در اکثر کشورهای دنیا به شمار می رود [۱۰].

عابدی و طباطبایی [۱۳] آبخیزداری را برنامه ریزی و مدیریت آبخیز جهت جلوگیری از بهم خوردگی وضعیت حوزه و حفظ آن از طریق اجرای طرحهای مختلف در نظر می گیرند؛ در همین زمینه، پلاستر [۲۹] آبخیزداری را به عنوان استفاده صحیح از اراضی حوزه آبخیز طبق برنامه های طرح ریزی شده تعریف می نماید. به هر حال، این علم ضمن توجه به مسایل اقتصادی و اجتماعی، از طریق

بررسی عوامل موثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری منطقه جیرفت

امید شریفی^۱، سعید غلامرضایی^۲ و روح اله رضایی^۳
 تاریخ دریافت: ۸۸/۰۷/۲۹ تاریخ پذیرش: ۸۹/۰۸/۲۹

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل موثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری شهرستان جیرفت صورت گرفت. به لحاظ روش، این پژوهش از نوع پژوهشات توصیفی-همبستگی محسوب می شود. جامعه آماری این پژوهش را ۱۶۶۰ نفر از روستاییان شهرستان جیرفت که طی سالهای ۸۵-۱۳۷۸ در روستاهای آنان طرح های آبخیزداری اجرا شده است، تشکیل می دادند (N= ۱۶۶۰) که با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۲۲۸ نفر از آنان به عنوان نمونه از طریق روش نمونه گیری طبقه ای با انتساب متناسب برای انجام پژوهش انتخاب شدند. برای گردآوری داده ها از پرسشنامه استفاده گردید. روایی پرسشنامه با نظر میزگردی از کارشناسان و پژوهشگران امور مشارکت و توسعه روستایی مورد تایید قرار گرفت. برای تعیین پایایی ابزار پژوهش پیش آزمون انجام گرفت که مقدار آلفای کرونباخ محاسبه شده برای متغیر وابسته پژوهش (میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری) ۰/۸۸ بدست آمد. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم افزار SPSSWin15 استفاده شد. نتایج تحلیل همبستگی نشان داد که بین متغیر وابسته میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری با متغیرهای سطح تحصیلات، میزان رضامندی، میزان انسجام اجتماعی، سطح پایگاه اقتصادی-اجتماعی، میزان انگیزه پیشرفت، کشاورز نمونه، عضویت در نهادهای عمومی روستا، میزان مسافرت به خارج از روستا، مددکار ترویجی، میزان استفاده از منابع اطلاعاتی، سابقه فعالیت کشاورزی، میزان مالکیت باغ و زمین کشاورزی، میزان درآمد از طریق فعالیت های کشاورزی، میزان

۱- نویسنده مسئول و کارشناس ارشد، مربی دانشگاه جیرفت
 sharifi_o@yahoo.com

۲- استادیار دانشکده کشاورزی، دانشگاه لرستان

۳- استادیار دانشکده کشاورزی، دانشگاه زنجان

تحت کنترل درآوردن عملیات کشاورزی، دامپروری، راه‌سازی و قطع درختان و همچنین افزایش ذخیره منابع آبی و حفظ کیفیت آنها، اصلاح جنگل‌ها، مراتع، چراگاه‌ها و زمین‌های کشاورزی، تقلیل فرسایش خاک و جلوگیری از خسارات احتمالی سیل و... در راستای حفظ منابع طبیعی و توسعه پایدار گام برمی‌دارد [۹]. از مزایای اجرای طرح‌های آبخیزداری می‌توان به مواردی همچون ایجاد کار موقت و فصلی برای روستاییان، افزایش تولید و بهره‌وری اقتصادی بیشتر برای ذینفعان، کاهش نرخ مهاجرت از مناطق روستایی، استفاده از انرژی مخازن و سدها از طریق ذخیره و کنترل آب و... اشاره نمود [۱۱ و ۲۲].

به هر حال آنچه مسلم است به دلیل پیچیدگی و چند بعدی بودن زیست بوم‌ها و برخورداری از تاثیرات بلند مدت، تلفیق سامانه‌های آبخیز با نظام‌های اقتصادی-اجتماعی رایج در یک منطقه و دخیل بودن عوامل انسانی به عنوان یکی از مهمترین مولفه‌ها در بهره‌برداری و حفاظت از حوزه‌های آبخیز، مدیریت آبخیزها نیازمند فعالیت‌ها و برنامه‌های مشارکتی است تا بتوان از نظرات و بازخوردهای ذینفعان مختلف در مراحل مختلف استفاده نمود [۳۲]. در این زمینه، نتایج پژوهش‌های گسترده در کشورهای مختلف جهان نشان می‌دهد که یکی از علل اصلی موفقیت برنامه‌ها و طرح‌های آبخیزداری، مشارکت محور بودن آنها می‌باشد و در مقابل، برنامه‌هایی که حتی تصور می‌گردید برای توسعه مناطق روستایی مناسب باشند، اغلب به علت نادیده گرفتن نقش مردم و عدم مشارکت واقعی آنان در برنامه‌ها، با شکست مواجه شده‌اند. در این زمینه، دورام و براون [۲۶] گزارش کرده‌اند که موفقیت طرح‌های آبخیزداری بستگی به نظام حمایتی دولت با ساختار ویژه‌ای ندارد، بلکه مشارکت‌های مردمی است که به آن اعتبار می‌بخشند. هراندز [۲۷] نیز به این امر اعتقاد داشته و بیان می‌دارد که به منظور اجرای مدیریت اثربخش حوزه‌های آبخیز، به یک ترکیب مناسب از مشارکت‌های مردمی، اعتبارات مالی، نیروی انسانی، اطلاعات داده‌ای و منابع سازمانی نیاز است.

مشارکت مردم در طرح‌های توسعه روستایی، موضوعی است که نقطه آغاز آن به دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ بر می‌گردد [۸]. پس از چندین دهه برنامه‌ریزی و بکارگیری راهبردهای مختلف در کشورهای جهان سوم برای رسیدن به توسعه مطلوب، به دلیل توجه نکردن به نقش و اهمیت عامل انسانی در اکثر برنامه‌ها، این کشورها به هدف‌های مورد نظر خود در برنامه‌ها دست نیافتند. بنابراین به این نتیجه رسیدند که می‌بایست مردم در بطن برنامه‌ها و فعالیت‌ها حضوری فعال داشته باشند و پایه و اساس برنامه‌ها مبتنی بر نظرات و خواسته‌های مردم محلی قرار گیرند [۹]. در خصوص مفهوم مشارکت، این پدیده از زوایای متعددی مورد بررسی قرار گرفته و تعاریف زیادی در رابطه با آن ارائه شده است. بطور کلی می‌توان مشارکت^۱ را به معنای شرکت فعالانه داشتن در یک گروه خاص در

نظر گرفت که در نهایت به فعالیت اجتماعی خاصی می‌انجامد و به صورت همیاری، همبستگی، انطباق، پذیرش، اختیار و شیفتگی تجلی پیدا می‌کند [۵]. در این زمینه، اوکلی و مارسدن [۳] مشارکت را فرآیندی چند بعدی می‌دانند که در پاسخگویی به شرایط ویژه در نقاط مختلف اشکال متفاوتی بخود می‌گیرد و دارای دو بعد مسئولیت‌پذیری و افزایش توانمندی‌های افراد است. به هر حال صرف نظر از چگونگی تعریف مشارکت، دخالت و مشارکت افراد و گروه‌های محلی جوامع روستایی در پروژه‌ها و طرح‌های آبخیزداری، می‌تواند مزایای فراوانی را به همراه داشته باشد. اعتقاد بر این است که از طریق درگیر نمودن مردم محلی در فرایند مدیریت آبخیزها، مهارت‌های فنی و تحلیلی بهره‌برداران بهبود می‌یابد. حتی با توجه به چگونگی اجرا، منافع طرح‌ها می‌تواند فراتر از تقویت سرمایه انسانی و منجر به تقویت سرمایه اجتماعی و انسجام اجتماعی نیز گردد [۳۱]. مشارکت افراد محلی در طرح‌ها سبب کاهش هزینه‌ها در گردآوری اطلاعات، تعیین راهکارهای واقعی‌تر، تدوین قوانین اثربخش‌تر، هماهنگی و انسجام بیشتر افراد جامعه روستایی و اعمال بهتر قوانین می‌گردد [۱۵]. همچنین مدیریت مشارکتی به دلیل فراهم نمودن فرصت‌هایی برای اشتراک مساعی مستقیم روستاییان در تصمیمات و امور کاربری منابع، سبب حصول برابری و برقراری دموکراسی می‌شود.

در کشورهای مختلف جهان در رابطه با مشارکت مردم محلی، فرضیه‌ها و روش‌های مختلفی ارائه و تجربه شده است. در این زمینه، همانطور که پیشتر نیز اشاره شد نمونه‌های متعددی در مناطق مختلف دنیا می‌توان یافت که به دلیل مشارکت مردم محلی در مراحل مختلف، اجرای پروژه‌ها موفقیت‌آمیز بوده است [۲۰]. برای نمونه، پروژه مدیریت مبتنی بر مشارکت جوامع محلی در حوزه دریاچه چیلوا^۱ در مالایا برای حفاظت و بهره‌برداری از منابع آب حوزه دریاچه، یکی از پروژه‌های موفق مبتنی بر مدیریت مردم محلی به شمار می‌رود. در این پروژه تا زمانی که دولت به تنهایی در مورد تامین منابع آب تصمیم‌گیری می‌نمود، همواره خطر نابودی دریاچه و منابع آب حوزه آن احساس می‌شد. در سال ۱۹۹۴ دولت با همکاری سه سازمان غیردولتی مختلف تصمیم گرفت تا نظام مدیریت مبتنی بر مشارکت مردم محلی را بکار گیرد و به حمایت از آن بپردازد. نتایج طرح نشان داد که طی دوره‌ای سه ساله، به کارگیری این شیوه مدیریتی نه تنها در بهبود وضعیت تولید و معیشت مردم محلی نقش اساسی داشته، بلکه حفاظت از منابع آب حوزه و در نتیجه دریاچه را نیز تضمین نموده است. نکته مورد توجه در این طرح، تداوم آموزش و همکاری‌های سه جانبه به منظور توانمندسازی مردم محلی بود که نقش قابل ملاحظه‌ای در استمرار موفقیت پروژه داشته است [۲۴]. نمونه دیگری از مشارکت موفق بهره‌برداران در زمینه مدیریت منابع آب، مربوط به تجربه کشور زیمبابوه می‌باشد. برنامه مدیریت مبتنی بر مشارکت اجتماعات محلی

در این کشور که در سال ۱۹۹۹ اجرا شد، افزون بر کسب موفقیت قابل ملاحظه در استفاده صحیح از منابع آب، سبب لحاظ شدن رویه‌های توسعه پایدار و جنبه‌های زیست محیطی در منطقه نیز گردید [۲۰]. اهمیت مشارکت‌های مردمی در مدیریت منابع آب در گزارش مرکز پژوهش‌های بین‌المللی توسعه نیز مورد تاکید قرار گرفته و از سازمان‌ها و اجتماعات محلی به عنوان مهمترین عامل در مدیریت اثربخش منابع آب و اجرای موفق طرح‌های آبخیزداری یاد شده است. در همین زمینه، از نمونه‌های موفق داخل کشور نیز می‌توان به حوزه آبخیز کرخه اشاره نمود که مشارکت گروه‌های محلی در حفاظت از منابع مرتعی و جلوگیری از فرسایش خاک در منطقه بسیار موثر بوده است [۶].

با نظر گرفتن اهمیت طرح‌های آبخیزداری و نیز لزوم مشارکت روستاییان در این طرح‌ها، مطالعات متعددی در داخل و خارج از کشور به منظور شناسایی ابعاد موضوع و برنامه‌ریزی بهتر جهت بهبود مشارکت افراد محلی صورت گرفته است که در این بخش، با توجه به هدف و محدوده موضوعی پژوهش، به مرور برخی از این مطالعات پرداخته شده است.

بقایی [۴] در پژوهش خود در سال ۱۳۸۵ به بررسی روش‌های جلب مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری در حوزه آبخیز زرچشمه هونجان پرداخته است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن بودند که بین متغیرهای سن، سابقه فعالیت کشاورزی و دامداری، سطح درآمد زراعی و غیر زراعی سالانه، میزان استفاده از منابع اطلاع‌رسانی، منزلت و پایگاه اجتماعی افراد، آگاهی و نگرش روستاییان نسبت به طرح‌های آبخیزداری و متغیر وابسته میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. در همین زمینه، نتایج پژوهش وثوقی و فرجی [۱۹] در سال ۱۳۸۵ نشان داد که بین متغیرهای سن افراد و میزان اعتماد مردم محلی به دولت با میزان مشارکت آنان رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. در مطالعه دیگری، یعقوبی و همکاران [۲۱] در سال ۱۳۸۸ عوامل موثر در جلب مشارکت‌های مردمی طرح‌های آبخیزداری حوزه آبخیز زنجانرود را مورد بررسی قرار داده‌اند. جامعه آماری پژوهش را ۲۵۰ نفر از روستاییان حوزه آبخیز زنجانرود تشکیل می‌دادند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه بود. یافته‌های پژوهش نشان دادند که بین میزان مشارکت مردم در طرح‌های آبخیزداری و میزان شرکت آنان در کلاس‌های آموزشی-ترویجی، استفاده از نیروی انسانی بهره‌برداران در اجرای طرح‌ها، استفاده از برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی موجود در زمینه حفاظت از محیط، بازدید از طرح‌های آبخیزداری اجرا شده در مناطق همجوار و توان اقتصادی آنان در سطح ۹۵ درصد رابطه معنی دار و مثبت وجود دارد.

نوری و همکاران [۱۸] در مطالعه خود در سال ۱۳۸۸ به ارزیابی فاکتورهای موثر بر میزان مشارکت آبخیزنشینان در طرح‌های آبخیزداری پرداخته‌اند. نتایج تحلیل همبستگی نشان داد که رابطه بین

میزان مشارکت در طرح‌های آبخیزداری و متغیرهای سطح سواد، میزان مالکیت زمین زراعی، میزان استفاده از وسایل ارتباطی و مزیت نسبی مثبت و معنی دار بود، در حالی که رابطه متغیر وابسته با متغیرهای سن، تجربه کشاورزی و تعداد دام منفی و معنی دار شده بود. همچنین یافته‌های تحلیل همبستگی نشان داد که ۶۹ درصد از تغییرات متغیر وابسته میزان مشارکت در طرح‌های آبخیزداری توسط متغیرهای مزیت نسبی، سطح سواد، میزان استفاده از وسایل ارتباطی و تعداد دام تبیین می‌گردد. بر این اساس، عوامل موثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری، عوامل ادراکی، فردی، ارتباطی-اطلاعاتی و اقتصادی بودند. در پژوهش دیگری، محمدی و همکاران [۱۷] در سال ۱۳۸۹ عوامل موثر بر مشارکت کشاورزان در اجرای عملیات آبخیزداری در حوزه آبخیز چهل چای در استان گلستان را مورد بررسی و تحلیل قرار داده‌اند. جامعه آماری پژوهش کلیه کشاورزان ساکن در حوزه آبخیز چهل چای استان گلستان بودند که ۱۳۹ نفر از آنان به شیوه تصادفی با انتساب متناسب به عنوان نمونه انتخاب شدند. نتایج پژوهش نشان داد که چهار عامل اقتصادی-ترویجی، بوم‌شناختی-مشارکتی، ایمنی و انگیزشی در حدود ۶۰ درصد واریانس عوامل موثر بر مشارکت کشاورزان در طرح‌های آبخیزداری را تبیین نموده و بیشترین تاثیر را بر میزان مشارکت کشاورزان داشته‌اند.

پروکی [۳۰] در مطالعه خود در سال ۲۰۰۵ نشان داد که سطح مشارکت‌های مردم محلی سبب توفیق یا عدم توفیق طرح‌های آبخیزداری می‌شود. در پژوهش دیگری، باجی [۲۲] به این نتیجه دست یافت که متغیرهایی همچون سن، وضعیت اجتماعی بهره‌برداران و تعداد اعضای خانوار، از مهمترین عوامل موثر در جلب مشارکت‌های مردمی در طرح‌های آبخیزداری هستند. بر اساس یافته‌های پژوهش کاتاکوتان و دکویه [۲۳] در سال ۲۰۰۶، چهار شرط برای موفقیت برنامه‌های مدیریت آبخیزداری در سطح محلی ضروری می‌باشند که عبارتند از: سرمایه‌گذاری و تامین مالی محلی، توسعه ظرفیت فنی و مدیریت محلی، وجود فرهنگ سیاسی مناسب به منظور رشد خلاقیت‌ها و ابتکارات مردم محلی و ارتقای مشارکت آنان و تدوین و اعمال قوانین ملی روشن.

با توجه به ادبیات نظری و پیشینه پژوهشی اشاره شده در بخش‌های پیشین، پژوهش حاضر با هدف کلی "بررسی عوامل موثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری در منطقه جیرفت" طرح و انجام گردید تا بتوان از طریق مطالعه و شناخت سطح مشارکت افراد محلی و عوامل تاثیرگذار بر آن، زمینه‌ها و بسترهای بهبود مشارکت روستاییان را در مراحل مختلف مدیریت طرح‌های آبخیز مهیا نموده و از این طریق موجبات پایداری آنها را فراهم ساخت. به منظور دستیابی به هدف کلی اشاره شده، هدف‌های اختصاصی زیر مد نظر قرار گرفتند:

(۱) بررسی و تعیین سطح آگاهی (سطح اول مشارکت) روستاییان مورد مطالعه در مورد طرح‌های آبخیزداری؛

۲) بررسی و تعیین میزان مشارکت روستاییان مورد مطالعه در فرایند برنامه ریزی و تصمیم گیری طرح های آبخیزداری (سطح دوم مشارکت)؛

۳) بررسی و تعیین میزان مشارکت روستاییان مورد مطالعه در اجرا و پیاده سازی طرح های آبخیزداری (سطح سوم مشارکت)؛

۴) بررسی و تعیین میزان مشارکت روستاییان مورد مطالعه در ارزشیابی طرح های آبخیزداری (سطح چهارم مشارکت)؛

۵) بررسی و تعیین میزان مشارکت کلی روستاییان مورد مطالعه در طرح های آبخیزداری؛

۶) بررسی و تعیین رابطه متغیر وابسته میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری با متغیرهای مستقل مورد مطالعه؛ و

۷) تحلیل همبستگی عوامل موثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری.

مواد و روش ها

پژوهش حاضر از لحاظ میزان و درجه کنترل، غیرآزمایشی و توصیفی، از نظر نحوه گردآوری داده ها، میدانی و در نهایت به لحاظ قابلیت تعمیم یافته ها، از نوع پیمایشی محسوب می شود. این پژوهش دارای ۲۱ فرضیه و ۲۱ متغیر مستقل و یک متغیر وابسته ترکیبی با عنوان "میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری" بود. برای اندازه گیری متغیر وابسته بر اساس مطالعات متعدد صورت گرفته در این زمینه همچون کلیتون [۱۴]، از کیا و غفاری [۱] و طالب [۱۲]، سطوح مختلف مشارکت در چهار بعد: سطح آگاهی روستاییان، میزان مشارکت روستاییان در فرایند برنامه ریزی و تصمیم گیری طرح های آبخیزداری، میزان مشارکت افراد در اجرا و پیاده سازی طرح های آبخیزداری و میزان مشارکت افراد در ارزشیابی طرح های آبخیزداری اجرا شده، دسته بندی شده و بر مبنای طیف پنج گزینگی لیکرت (۱ = خیلی کم تا ۵ = خیلی زیاد) اقدام به سنجش آنها گردید و جمع جبری چهار بعد اشاره شده، به عنوان متغیر ترکیبی در تحلیل ها به عنوان متغیر وابسته مد نظر قرار گرفت. البته لازم به ذکر است در مورد هر یک از سطوح چهارگانه مشارکت بر اساس

مطالعات مرتبط انجام شده نظیر محمدی و همکاران [۱۷]، یعقوبی و همکاران [۲۱]، نوری و همکاران [۱۸]، بقایی [۴] و باجی [۲۲]، نشانگرها و گویه های متناسب با هر یک از سطوح استخراج و در قالب پرسشنامه تدوین شدند.

جامعه آماری پژوهش را ۱۶۶۰ نفر از روستاییان شهرستان جیرفت که طی سال های ۸۵-۱۳۷۸ در روستاهای آنان طرح های آبخیزداری اجرا شده است (شامل ۳۲ روستا)، تشکیل می دادند (N= ۱۶۶۰) که با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۲۲۸ نفر از آنان به عنوان نمونه انتخاب شدند که البته برای افزایش اطمینان به ۲۴۰ نفر افزایش یافت (N= ۲۴۰). برای انتخاب نمونه ها و تکمیل پرسشنامه ها از روش نمونه گیری طبقه ای با انتساب متناسب استفاده گردید، بدین نحو که از هر روستا متناسب با حجم جامعه نمونه های مورد نظر انتخاب شدند. روایی پرسشنامه با نظر میزگردی از کارشناسان و پژوهشگران امور مشارکت و توسعه روستایی و پس از انجام اصلاحات لازم مورد تایید قرار گرفت. برای تعیین پایایی ابزار پژوهش پیش آزمون انجام گرفت که مقدار آلفای کرونباخ محاسبه شده برای متغیر وابسته پژوهش (میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری) ۰/۸۸ بدست آمد که بر اساس نظر پدهازور پذیرفتنی می باشد [۲۸]. تجزیه و تحلیل داده های گردآوری شده با استفاده از نرم افزار SPSS Win15 صورت گرفته و نتایج پژوهش در دو جنبه توصیفی (شامل فراوانی، درصد فراوانی و درصد تجمعی) و استنباطی (شامل تحلیل همبستگی) ارایه گردید.

یافته های پژوهش

مشارکت در سطح آگاهی

نتایج بدست آمده از پژوهش در خصوص سطح آگاهی روستاییان که بیانگر مطلع بودن افراد از وظایف، حدود اختیارات، برنامه های آینده، مشکلات و امکانات سازمان های روستایی و یا افرادی که از سوی ادارات دولتی در روستا فعالیت می کنند و همچنین تجارب دیداری افراد و وقوف آنها به ویژگی های طرح های آبخیزداری اجرا شده می باشد، در جدول ۱ آورده شده است. همانطور که با توجه به

جدول ۱- توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان آگاهی

آنان از طرح های آبخیزداری

سطح آگاهی روستاییان	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
خیلی کم	۷	۲/۹۲	۲/۹۲
کم	۱۴	۵/۸۳	۸/۷۵
متوسط	۶۵	۲۷/۰۸	۳۵/۸۳
زیاد	۱۰۸	۴۵	۸۰/۸۳
خیلی زیاد	۴۶	۱۹/۱۷	۱۰۰

جدول ۲- توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان مشارکت

آنان در فرایند برنامه ریزی و تصمیم گیری طرح های آبخیزداری

مشارکت در تصمیم گیری و برنامه ریزی	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
خیلی کم	۱۰	۴/۱۷	۴/۱۷
کم	۶۹	۲۸/۷۵	۳۲/۹۲
متوسط	۱۰۴	۴۳/۳۳	۷۶/۲۵
زیاد	۴۲	۱۷/۵	۹۳/۷۵
خیلی زیاد	۱۵	۶/۲۵	۱۰۰

شده است. بر اساس یافته‌های پژوهش، مشخص می‌شود که میزان مشارکت حدود ۶۲ درصد پاسخگویان مورد مطالعه در سطح زیاد و خیلی زیاد بوده است. در ضمن با توجه به مقادیر درصد تجمعی، درصد پایینی از پاسخگویان (۱۵/۴۱ درصد) میزان مشارکت کم و خیلی کمی در ارزشیابی طرح‌های آب‌خیزداری داشته‌اند.

میزان مشارکت کلی روستاییان در طرح‌های آب‌خیزداری

به منظور دستیابی به میزان مشارکت کلی روستاییان در طرح‌های آب‌خیزداری، گویه‌های مربوط به هر یک از سطوح چهارگانه مشارکت هم‌ارز و جمع‌گردیدند. نتایج کسب شده نشان داد که ۳/۷۵ درصد پاسخگویان مورد مطالعه در سطح خیلی کم، ۲۷/۵ درصد در سطح کم، ۴۴/۵۸ درصد در سطح متوسط، ۱۷/۹۲ درصد در سطح زیاد و ۶/۲۵ درصد نیز در سطح خیلی زیاد در طرح‌های آب‌خیزداری در منطقه جیرفت مشارکت داشته‌اند. بدین ترتیب، بیشترین فراوانی متعلق به پاسخگویان با سطح مشارکت متوسط می‌باشد (جدول ۵).

تحلیل همبستگی

در این پژوهش به منظور تحلیل رابطه بین متغیر وابسته میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آب‌خیزداری با متغیرهای مستقل

جدول ۴- توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان مشارکت آنان در ارزشیابی طرح‌های آب‌خیزداری

مشارکت در ارزشیابی طرح‌ها	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
خیلی کم	۵	۲/۰۸	۲/۰۸
کم	۳۲	۱۳/۳۳	۱۵/۱۴
متوسط	۵۴	۲۲/۵	۳۷/۹۱
زیاد	۸۱	۳۳/۷۶	۷۱/۶۷
خیلی زیاد	۶۸	۲۸/۳۳	۱۰۰

جدول ۵- توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان مشارکت کلی آنان در طرح‌های آب‌خیزداری

مشارکت کلی	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
خیلی کم	۹	۳/۷۵	۳/۷۵
کم	۶۶	۲۷/۵۰	۳۱/۲۵
متوسط	۱۰۷	۴۴/۵۸	۷۵/۸۳
زیاد	۴۳	۱۷/۹۲	۹۳/۷۵
خیلی زیاد	۱۵	۶/۲۵	۱۰۰

نتایج مشخص می‌شود بیشترین فراوانی (۶۵ درصد) مربوط به پاسخگویانی است که میزان آگاهی خود را در سطح زیاد در نظر گرفته‌اند. نکته قابل توجه با توجه به میزان درصد تجمعی آن است که تنها در حدود ۸/۷۵ درصد افراد میزان آگاهی خود را در سطح کم و خیلی کم ارزیابی نموده‌اند.

مشارکت در سطح برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری

منظور از مشارکت در سطح برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری طرح‌های آب‌خیزداری، تأثیرگذاری و دخالت مستقیم روستاییان در فرایند تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی طرح‌ها می‌باشد که نتایج کسب شده در این خصوص در جدول ۲ نشان داده شده است. بر اساس اطلاعات مندرج در جدول ۲، بیشترین فراوانی (۴۳/۳۳ درصد) متعلق به پاسخگویان با میزان مشارکت متوسط بود. در ضمن با توجه به مقادیر درصد تجمعی، مشارکت حدود یک سوم پاسخگویان مورد مطالعه (۳۲/۹۲ درصد) نیز در سطح کم و خیلی کم بوده است.

مشارکت در سطح اجرا و پیاده‌سازی طرح‌ها

منظور از مشارکت در سطح اجرا و پیاده‌سازی طرح‌ها، مشارکت روستاییان در ارایه کمک‌های مالی و خدماتی و تأمین نیروی انسانی مورد نیاز برای اجرای طرح‌های آب‌خیزداری می‌باشد. یافته‌های کسب شده حاکی از آن بود که حدود ۶۰/۵ درصد پاسخگویان مورد مطالعه در سطح خیلی کم و کم در اجرا و پیاده‌سازی طرح‌های آب‌خیزداری مشارکت داشته‌اند. این در حالی است که مشارکت تنها در حدود ۱۵ درصد افراد در سطح زیاد و خیلی زیاد بوده است (جدول ۳).

مشارکت در سطح ارزشیابی طرح‌ها

نتایج بدست آمده از پژوهش در خصوص میزان مشارکت روستاییان در ارزشیابی طرح‌های آب‌خیزداری که بیانگر احساس رضایت و خشنودی افراد از طرح‌های اجرا شده و میزان سودمندی و تأثیرگذاری مثبت آنها بر زندگی افراد می‌باشد، در جدول ۴ آورده

جدول ۳- توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان مشارکت آنان در اجرای طرح‌های آب‌خیزداری

مشارکت در اجرا	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
خیلی کم	۸۴	۳۵	۳۵
کم	۶۶	۲۷/۵۰	۶۰/۵
متوسط	۵۳	۲۲/۰۸	۸۴/۵۸
زیاد	۳۱	۱۲/۹۲	۹۷/۵
خیلی زیاد	۶	۲/۵	۱۰۰

مورد مطالعه، از ضریب همبستگی استفاده گردید که یافته‌های بدست آمده در جدول ۶ نشان داده شده است. همانطور که از نتایج مندرج در جدول ۶ برمی آید رابطه بین متغیر وابسته با متغیرهای سطح تحصیلات، میزان رضامندی، میزان انسجام اجتماعی، سطح پایگاه اقتصادی- اجتماعی، میزان انگیزه پیشرفت، کشاورز نمونه، عضویت در نهادهای عمومی روستا، میزان مسافرت به خارج از روستا، مددکار ترویجی، میزان استفاده از منابع اطلاعاتی، سابقه فعالیت کشاورزی، میزان مالکیت باغات و زمین کشاورزی، سطح درآمد از طریق فعالیت‌های کشاورزی، میزان برخورداری از مشوق‌ها، سطح زیر کشت زمین کشاورزی و میزان رضامندی شورای اسلامی روستا، مثبت و معنی دار شده است، در حالی که رابطه متغیر وابسته پژوهش با متغیر میزان وابستگی به دولت، منفی و معنی دار بوده است. در ضمن، بین متغیر وابسته با متغیرهای سن پاسخگویان، تعداد افراد خانوار، تعداد اعضای باسواد خانوار و میزان دارایی و ثروت، رابطه‌ای مشاهده نشده است.

میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری، یک سری از متغیرها شامل سطح تحصیلات، میزان رضامندی، میزان انسجام اجتماعی، سطح پایگاه اقتصادی- اجتماعی، میزان انگیزه پیشرفت، میزان مسافرت به خارج از روستا، عضویت در نهادهای عمومی روستا، میزان استفاده از منابع اطلاعاتی، سابقه فعالیت کشاورزی، میزان مالکیت باغ و زمین کشاورزی، سطح درآمد از طریق فعالیت‌های کشاورزی، میزان برخورداری از مشوق‌ها، سطح زیر کشت زمین کشاورزی و میزان رضامندی شورای اسلامی روستا، در مدل همبستگی گام به گام وارد شدند. مشخصات مدل حاصل از هر مرحله شامل متغیرهای ورودی که بر اساس میزان اهمیت تبیینی وارد معادله می‌شوند و نیز ضریب همبستگی، ضریب تعیین مربوطه و مقادیر t در جدول (۷) ارائه شده است.

با توجه به یافته‌های ارائه شده در جدول ۷، معادله خطی حاصل از تحلیل همبستگی گام به گام را می‌توان به شکل زیر نوشت:

$$Y = 4/832 + 0/492x_1 + 0/058x_2 + 2/312x_3 + 0/582x_4 + 0/871x_5$$

بحث و نتیجه‌گیری

طی سال‌های اخیر در زمینه توسعه و راهکارهای دستیابی به آن در کشورهای در حال توسعه، نظریه‌های گوناگونی ارائه شده است؛ اما آنچه که تا حدودی تمامی کارشناسان و صاحب‌نظران توسعه بر آن توافق و تاکید دارند، لزوم توجه و اهمیت دادن به منابع انسانی و مشارکت فعال مردم در فرایند توسعه به عنوان یکی از شیوه‌های اصلی درونی نمودن جریان توسعه می‌باشد. مشارکت مردم بویژه روستاییان در برنامه‌های مختلف توسعه روستایی از جمله طرح‌های

تحلیل همبستگی

در این قسمت برای بررسی تاثیر متغیرهای مستقل مورد مطالعه بر متغیر وابسته "میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری" از تحلیل همبستگی چندگانه بهره گرفته شد. هدف از این تحلیل، ارزیابی تاثیر هر کدام از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته، پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته و تعیین سهم هر یک از متغیرهای مستقل در تبیین واریانس متغیر وابسته بود. به منظور بررسی عوامل تاثیرگذار بر

جدول ۶- رابطه بین میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری با متغیرهای مستقل مورد مطالعه

ردیف	نام متغیر	ضریب همبستگی	ردیف	نام متغیر	ضریب همبستگی
۱	سن پاسخگویان	۰/۰۹۰	۱۲	میزان مسافرت به خارج از روستا	۰/۳۲۶*
۲	سطح تحصیلات	۰/۱۹۰*	۱۳	مددکار ترویجی	۴/۲۶۸*
۳	تعداد اعضای خانوار	۰/۰۸۶	۱۴	میزان استفاده از منابع اطلاعاتی	۰/۲۳۸**
۴	تعداد اعضای باسواد خانوار	۰/۱۵۶	۱۵	سابقه فعالیت کشاورزی	۰/۴۲۶**
۵	میزان رضامندی	۰/۳۹۲**	۱۶	میزان مالکیت باغات و زمین کشاورزی	۰/۱۹۵*
۶	میزان انسجام اجتماعی	۰/۱۲۹*	۱۷	سطح درآمد از طریق فعالیت‌های کشاورزی	۰/۳۶۹**
۷	سطح پایگاه اقتصادی- اجتماعی	۰/۱۴۲*	۱۸	میزان دارایی و ثروت	۰/۱۰۲
۸	میزان وابستگی به دولت	-۰/۵۶۳*	۱۹	میزان برخورداری از مشوق‌ها	۰/۲۴۹**
۹	میزان انگیزه پیشرفت	۰/۳۱۷**	۲۰	سطح زیر کشت زمین کشاورزی	۰/۳۲۶*
۱۰	کشاورز نمونه	۶/۲۲۴*	۲۱	فعالیت شورای اسلامی روستا	۰/۴۶۱**
۱۱	عضویت در نهادهای عمومی روستا	۰/۴۲۸**			

** : معنی داری در سطح ۱ درصد و * : معنی داری در سطح ۵ درصد

جدول ۷- مشخصه های مدل نهایی معادله همبستگی عوامل موثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری

گام	متغیرها	R	R ²	B	Beta	مقدار t	سطح معنی داری t
۱	مقدار ثابت	-	-	۴/۸۳۲	-	۲/۴۴۱	۰/۰۰۰
۲	میزان انسجام اجتماعی (x ₁)	۰/۴۳۲	۰/۱۸۷	۰/۴۹۲	۰/۱۸۲	۴/۸۴۳	۰/۰۰۰
۳	میزان استفاده از منابع اطلاعاتی (x ₂)	۰/۵۶۴	۰/۳۱۹	۰/۰۵۸	۰/۳۱۱	۳/۳۴۵	۰/۰۰۰
۴	میزان مالکیت باغ و زمین کشاورزی (x ₃)	۰/۶۵۶	۰/۴۳۱	۲/۳۱۲	۰/۲۷۹	۲/۸۷۲	۰/۰۰۱
۵	میزان رضامندی (x ₄)	۰/۶۷۶	۰/۴۵۶	۰/۵۸۲	۰/۴۴۴	۲/۵۲۱	۰/۰۰۴
۶	عضویت در نهادهای عمومی روستا (x ₅)	۰/۶۹۲	۰/۴۶۸	۰/۸۷۱	۰/۲۹۳	۲/۲۷۴	۰/۰۰۲

عنوان یک گام اساسی در دستیابی به مشارکت واقعی و بهبود آن توصیف می نماید.

بر اساس یافته های این پژوهش می توان بیان داشت که مشارکت افراد با عوامل اجتماعی نظیر فعالیت در شوراها و دیگر نهادهای اجتماعی در روستا، میزان مسافرت، استفاده از منابع اطلاعاتی و میزان انگیزه پیشرفت و نیز عوامل اقتصادی مانند سطح درآمد از طریق فعالیت های کشاورزی، میزان برخورداری از مشوق ها و میزان مالکیت اراضی باغی و زراعی در ارتباط مستقیم می باشد. این نتایج با یافته های محمدی و همکاران [۱۷]، یعقوبی و همکاران [۲۱] و دادهیچ و همکاران [۲۵] همخوانی دارد. در ضمن بر اساس نتایج بدست آمده، رابطه بین متغیر وابسته میزان مشارکت در طرح های آبخیزداری با متغیر میزان وابستگی به دولت منفی و معنی دار شده بود.

پیشنهادها

با توجه به یافته های پژوهش، به منظور بهبود مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری در منطقه مورد مطالعه، پیشنهادهای زیر ارائه می گردد:

- با توجه به اهمیت مشارکت در سطح آگاهی و تصمیم گیری به عنوان گام زیربنایی مشارکت، پیشنهاد می شود ضمن مطالعه دقیق و زمینه یابی واقعی جهت مشارکت کشاورزان در فرایند برنامه ریزی، اجرا و ارزشیابی، پیش از هر گونه اقدام اجرایی با روستاییان جلسات متعدد مشورتی برگزار شده و از نظرات آنها استفاده گردد تا ضمن زمینه سازی برای بهبود مشارکت جوامع محلی، دلایل طراحی و اجرای طرح ها و نیز منافع و دستاوردهای حاصل از آنها در کوتاه مدت و بلندمدت برای روستاییان مشخص گردد. در این زمینه، استفاده از برنامه های آموزشی- ترویجی از قبیل برگزاری کلاس های ترویجی، تهیه و پخش برنامه های رادیویی و تلویزیونی، تدوین و پخش فیلم های آموزشی، تهیه و توزیع مواد نوشتاری و ... می تواند نقش بسزایی را ایفا نماید.

- با توجه به وجود رابطه مثبت و معنی دار بین میزان مشارکت

آبخیزداری سبب فزونی توانمندی ها و بهره وری بهینه از امکانات و منابع موجود در حوزه آبخیز می گردد. مطالعات متعدد نشان داده است که چنانچه فعالیت های اجرایی بدون دخالت و حضور مردم محلی صورت گیرد، افراد مسولیت حفظ و نگهداری طرح ها را بر عهده نمی گیرند و تلاشی در جهت رفع معایب و نواقص آنها نمی کنند؛ به عبارتی دیگر، مردم با درگیر کردن خود در طرح ها و برنامه های آبخیزداری تا حدود زیادی کارایی آنها را افزایش می دهند. تجارب در کشورهای مختلف جهان حاکی از آن است که بیشتر پروژه ها و طرح های آبخیزداری به دلیل اینکه کشاورزان و ساکنان حوزه در مراحل برنامه ریزی، اجرا و ارزشیابی آن مشارکت نداشته اند، با شکست مواجه شده اند. به هر حال، امروزه مدیریت مشارکتی و مبتنی بر تلاش های مردمی به عنوان کارآمدترین شیوه برای مدیریت حوزه های آبخیز در نظر گرفته می شود. مشارکت فعال روستاییان در طرح های آبخیزداری، این فرصت را برای آنان فراهم می سازد تا خودشان با توجه به مسایل و نیازهای واقعی شان، در این طرح ها مشارکت جویند و از منافع آنها منتفع شوند. به اعتقاد اکثر صاحب نظران، روستاییان دلایل متعدد و گاه قانع کننده ای برای عدم مشارکت یا مشارکت پایین در فرایند برنامه ریزی، اجرا و ارزشیابی پروژه های مختلف کشاورزی و منابع طبیعی دارند. در این زمینه، نبایستی همواره روستاییان را به عنوان مقصر قلمداد نمود، زیرا بسیاری از مسایل و موانع مشارکت، به طور مستقیم یا غیرمستقیم، به دولت ها، نهادها و سازمان های کارگزار و عاملان اجرایی این سازمان ها مربوط می شوند. بر این اساس، ضروری است تا به منظور شناسایی سطح مشارکت روستاییان در برنامه ها و طرح های مختلف و عوامل تاثیرگذار بر آن و رسیدن به شناختی روشن در این زمینه، مطالعات و پژوهش های میدانی متعددی طرح و انجام پذیرند تا بتوان با تکیه بر یافته های چنین مطالعاتی برنامه ریزی بهتر و منسجم تری در راستای بهبود میزان مشارکت مردم محلی داشت [۲]. در این راستا متین [۱۶]، با توجه به اهمیت مشارکت روستاییان و جوامع محلی در طرح ها و فعالیت های آبخیزداری، بررسی و شناسایی عوامل موثر بر مشارکت افراد در اینگونه فعالیت ها را به

روستاییان در طرح‌های آبخیزداری و میزان برخورداری از مشوق‌ها پیشنهاد می‌گردد ضمن مطالعه مشوق‌های تاثیرگذار در این زمینه، از این شیوه به منظور بهبود مشارکت کشاورزان در طرح‌های آبخیزداری استفاده شود. نادیده گرفتن انگیزه و تمایل مردم محلی بر روی میزان همکاری و مشارکت آنها تاثیر منفی خواهد داشت، زیرا مشارکت امری است که با زور و تحمیل قابل تزیق نبوده و در چنین حالتی نتیجه مطلوب را به همراه نخواهد داشت. از این رو، ارابه مشوق‌های مادی (همچون دادن دستمزد در قبال مشارکت افراد، اعطای وام‌های مرتبط با فعالیت‌های زراعی و باغی و...) و مشوق‌های معنوی (مانند معرفی آبخیزداران نمونه، اعزام مشارکت کنندگان فعال به مناطق مورد علاقه آنان، فراهم آوردن فرصت دیدار آنان با مسولان ذیربط و نیز بازدید از طرح‌های موفق) می‌تواند حایز اهمیت باشند.

- پیشنهاد می‌گردد جهت ارتقاء آگاهی و شناخت روستاییان در زمینه طرح‌های آبخیزداری و به طور کلی حفاظت از منابع تجدید شونده (آب و خاک و مراتع)، برنامه‌های اطلاع‌رسانی و آگاهی‌سازی خاصی برای روستاییان با توجه به سطح تجارب و اطلاعات آنان در نظر گرفته شود تا روستاییان به عنوان مهمترین مولفه در توسعه پایدار منابع، اطلاعات لازم را در خصوص چگونگی بهره‌برداری صحیح و مزایای حفظ آب و خاک کسب نموده و نسبت به این موضوع حساسیت کافی را بدست آورند.

- با توجه به وجود رابطه مثبت و معنی‌دار و تاثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری، پیشنهاد می‌شود که دولت با طراحی و اجرای برنامه‌های مفید و سازنده و متناسب با فرهنگ روستاییان و زمینه‌سازی به منظور پذیرش و استقبال مردم محلی از این برنامه‌ها و همچنین تقویت رهبران محلی، در جهت حفظ ثبات و انسجام اجتماعی گام بردارد؛ تجربه نشان داده است که کشمکش‌ها و درگیری‌های قومی و قبیله‌ای (عدم انسجام اجتماعی) سبب کاهش مشارکت روستاییان در فعالیت‌های مختلف اجتماعی می‌گردد. به هر حال، این موضوع نیازمند تدوین و انجام کارهای فرهنگی است.

- با توجه به یافته‌های بدست آمده در خصوص وجود رابطه مثبت و معنی‌دار بین میزان استفاده از رسانه‌های ارتباط جمعی و میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری و نیز با در نظر گرفتن امکان دسترسی پایین مردم محلی به کتاب، مجله و روزنامه، پیشنهاد می‌شود ضمن تقویت کتابخانه‌های عمومی روستایی و فراهم نمودن امکان دسترسی رایگان افراد به روزنامه‌ها، مجلات و کتاب‌ها به ویژه کتاب‌های عمومی و...، یکسری برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی متناسب با ویژگی‌های روستا و افراد محلی توسط صدا و سیما به منظور افزایش سطح اطلاعات و آگاهی افراد تهیه و پخش شوند. هر چند، استفاده از مواد نوشتاری همچون بروشور، اطلاعیه، خیرنامه، ماهنامه و... برای نشر اطلاعات در مورد آبخیزداری نیز در این زمینه مفید خواهد بود.

- با در نظر گرفتن وجود رابطه مثبت و معنی‌دار بین میزان درآمد خانوار از طریق فعالیت‌های کشاورزی و میزان مشارکت افراد در طرح‌های آبخیزداری، پیشنهاد می‌شود به منظور بهبود میزان مشارکت روستاییان در طرح‌ها، تقویت و توسعه طرح‌های مختلف کشاورزی و ارابه تسهیلات و خدمات زیربنایی کشاورزی از سوی دست‌اندرکاران دولتی در اولویت توجه قرار گیرند.

- با توجه به وجود رابطه مثبت و معنی‌دار بین فعالیت شورای اسلامی و میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری، پیشنهاد می‌گردد به منظور افزایش روحیه همکاری و تعاون و جلب بهتر مشارکت‌های مردمی، ایجاد و حمایت از تشکل‌ها مورد توجه بیشتری قرار گرفته و نسبت به تقویت شوراهای اسلامی اقدامات بیشتری صورت پذیرد. همچنین در انتخاب اعضای شورا تدابیری اندیشیده شود تا افرادی که از مقبولیت بیشتری در بین اهالی روستا برخوردارند، نامزد و انتخاب شوند، چرا که میزان اعتماد به اعضای شورای اسلامی در جلب مشارکت روستاییان بسیار موثر است.

- از آنجایی که بین میزان وابستگی افراد به دولت و میزان مشارکت آنان در طرح‌های آبخیزداری رابطه منفی و معنی‌دار وجود دارد، ضروری است این موضوع مورد توجه جدی قرار گرفته و اقدامات لازم جهت کاهش و از بین بردن این احساس وابستگی صورت گیرد؛ بدین نحو که با کاهش اختیارات و قدرت دولت در امور عمران روستایی (تفویض اختیار و تسهیم قدرت) از طریق توجه به شخصیت والای انسانی روستاییان، در نظر گرفتن نیازها، امکانات، توانمندی‌ها و استعدادهای بالقوه ایشان، نگرش منفی افراد نسبت به دولت (سیستم پدرسالاری دولتی) را تغییر داده و تلاش شود تا روستاییان در امور عمرانی روستا احساس مسولیت بیشتری داشته و در برنامه‌ها و فعالیت‌های مختلف مشارکت فعال‌تری داشته باشند. بایستی توجه داشت که خلف وعده‌های مکرر از سوی مسولان دولتی، در قبال انجام کارهای عمرانی برای روستاها، این مساله را تشدید می‌کند؛ جلب اعتماد مردم از مهمترین عواملی است که می‌تواند تاثیر زیادی بر میزان مشارکت آنها داشته باشد. هر چند ممکن است این شناخت و ایجاد اعتماد در یک فرایند چند ماهه و یا حتی چند ساله حاصل شود، ولی لزوم زمینه‌سازی و شروع آن توسط دستگاه‌های مسول امری واضح و ضروری بوده و باید پیش از شروع مطالعه و یا در حین مطالعه طرح بطور همزمان صورت گیرد. اعتماد و اعتقاد مسولان به توانایی، خلاقیت، دانش و تجربه مردم محلی می‌تواند نقش بسیار موثری در جلب مشارکت جوامع محلی داشته باشد. ایجاد این اعتماد در مسولین از طریق سازوکارهای قانونی همچون صدور بخشنامه‌ها و آیین‌نامه‌ها و... میسر نبوده، بلکه مستلزم ارابه آموزش‌های توجیهی متناسب و مقتضی می‌باشد. این گونه آموزش‌ها می‌تواند از طریق اعزام مسولان به مناطق و یا کشورهای موفق و یا بالعکس دعوت از مسولان کشورهای موفق به داخل کشور و نیز گنجاندن مبانی مشارکت در دوره‌های آموزش ضمن خدمت کارشناسان و مسولان انجام گیرد.

- با توجه به تاثیر رضامندی در میزان مشارکت افراد در طرح‌های آبخیزداری پیشنهاد می‌گردد زمینه مشارکت هر چه بیشتر کشاورزان با محوریت رضامندی و افزایش آگاهی آنها نسبت به طرح‌های آبخیزداری، از طریق سازماندهی افراد در قالب تعاونی‌ها، فراهم گردد و در اجرای فعالیت‌های آبخیزداری، سازگاری این طرح‌ها با ساخت و بافت روستا در نظر گرفته شود. بایستی توجه داشت چنانچه طرح‌های اجرا شده با آداب و سنن و نیازها و ویژگی‌های خاص یک منطقه همسو نباشد، انتظار استقبال و مشارکت مردم در این فعالیت و طرح‌ها عبث و بیهوده خواهد بود. از طرفی چون روستاییان بدلیل مسایل و مشکلات اقتصادی نمی‌توانند از منافع آبی و کوتاه مدت خود به امید دستیابی به منافع بلند مدت چشم‌پوشی نمایند، سعی شود طرح‌ها به گونه‌ای طراحی و تدوین شوند که منافع کوتاه مدت و آبی روستاییان را، که زندگی آنها به آن وابسته است، مورد تهدید قرار ندهند.

- با توجه به ضعف بنیه مالی کشاورزان، برای مشارکت در طرح‌های آبخیزداری پیشنهاد می‌شود که بانک کشاورزی با ارایه تسهیلات مالی و وام‌های کم بهره به تمامی کشاورزان، امکان مشارکت آنها را افزایش دهد تا نسبت به طرح‌ها احساس مسولیت بیشتری نمایند.

- با توجه به وجود رابطه مثبت و معنی‌دار بین عضویت در نهادهای عمومی روستا و متغیر وابسته میزان مشارکت در طرح‌های آبخیزداری، پیشنهاد می‌شود که دولت زمینه‌های عضویت آسان‌تر بهره‌برداران را در نهادهای ذیربط و تاثیر گذار در سطح روستا فراهم نماید.

سپاسگزاری

این پژوهش با حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد جیرفت به انجام رسید. لذا بدین وسیله از همکاری و مساعدت آن معاونت سپاسگزاری می‌گردد.

منابع

- ۱- ازکیا، م. و غفاری، غ. ۱۳۸۱. جامعه‌شناسی توسعه. انتشارات کلمه، تهران.
- ۲- امیری اردکانی، ل. و زمانی، غ. ۱۳۷۷. اهمیت مشارکت روستاییان در فرآیند برنامه‌ریزی و مدیریت پروژه به منظور شتاب در توسعه روستایی، مجموعه مقالات اولین سمینار علمی ترویج منابع طبیعی، امور دام و آبزیان (جلد اول)، تهران، ص ۱۳۴ تا ۱۴۲.
- ۳- اوکلی، پ. و مارسدن، د. ۱۳۷۰. رهیافت‌های مشارکت در توسعه روستایی (مترجم: منصور محمودنژاد). انتشارات مرکز پژوهشات و بررسی مسایل روستایی، وزارت جهاد سازندگی.
- ۴- بقایی، م. ۱۳۸۵. روش‌های جلب مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری (مطالعه موردی: حوزه آبخیز زرچشمه هونجان)، پایان نامه کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی،

دانشکده کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس، تهران.

۵- بیرو، آ. ۱۳۷۰. فرهنگ علوم اجتماعی (مترجم: باقر ساروخانی). انتشارات کیهان، تهران.

۶- رشید پور، ل. و حسینی، ف. ۱۳۸۶. مدیریت مبتنی بر جوامع محلی در حفاظت از منابع طبیعی، مجله جهاد، شماره ۲۷۷، ص ۳۴ تا ۳۹.

۷- شادی طلب، ژ. ۱۳۷۴. مشارکت مردم و مدیریت آبخیزها، مجله جهاد، شماره ۱۶۲، ص ۱۹ تا ۲۵.

۸- شعبانعلی فمی، ح.، شریف‌زاده، ا. و علی بیگی، ح. ۱۳۸۳. رهیافت‌ها و فنون مشارکت در ترویج کشاورزی و توسعه روستایی. انتشارات موسسه توسعه روستایی ایران، تهران.

۹- شمشاد، م. و ملک محمدی، ا. ۱۳۸۶. نقش مشارکت مردم در طرح‌های آبخیزداری، مجموعه مقالات چهارمین همایش ملی علوم و مهندسی آبخیزداری ایران (مدیریت حوزه‌های آبخیز)، تهران، ص ۱۱۱ تا ۱۱۹.

۱۰- شنگ، ت. ۱۳۷۶. راهنمای آبخیزداری (مترجم: علی نجفی نژاد). انتشارات دانشگاه تهران.

۱۱- ضیایی، ح. ۱۳۸۰. اصول مهندسی آبخیزداری. انتشارات دانشگاه امام رضا، مشهد.

۱۲- طالب، م. ۱۳۷۱. مدیریت روستایی در ایران. انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

۱۳- عابدی، ا. و طباطبایی، ح. ۱۳۸۵. تحلیل اقتصاد مدیریت آبخیزداری استان چهارمحال بختیاری، مجموعه مقالات اولین همایش منطقه‌ای بهره‌برداری از منابع آب حوزه‌های کارون و زاینده‌رود (فرصت‌ها و چالش‌ها). دانشگاه شهرکرد، ص ۷۱ تا ۸۲.

۱۴- کلیتون، ا. ۱۳۸۳. توانمندسازی مردم: راهنمایی برای مشارکت (مترجم: پیروز ایزدی). انتشارات مرکز پژوهشات و بررسی مسایل روستایی، تهران.

۱۵- کریمی‌زاده، ک.، غفاری، گ. و یونس‌زاده جلیلی، س. ۱۳۸۷. نقش مشارکت‌های مردمی در طرح‌های آبخیزداری و حوزه‌های آبخیز، مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی بحران آب، گرگان، ص ۴۱ تا ۴۹.

۱۶- متین، ن. ۱۳۷۷. مبانی نظری مشارکت و ضرورت‌های آن، مجله جهاد، شماره ۲۱۵-۲۱۴، ص ۱۹ تا ۲۶.

۱۷- محمدی الوار، م. سعدالدین، ا.، محبوبی، م. و بارانی، ح. ۱۳۸۹. تحلیل عوامل موثر بر مشارکت کشاورزان در اجرای عملیات آبخیزداری در حوزه آبخیز چهل چای در استان گلستان، مجموعه مقالات ششمین همایش ملی علوم و مهندسی آبخیزداری ایران، دانشگاه تربیت مدرس، ص ۶۱ تا ۶۹.

۱۸- نوری کمری، ا.، یارعلی، ن. و مافی غلامی، د. ۱۳۸۸. ارزیابی فاکتورهای موثر بر میزان مشارکت آبخیز‌نشینان در طرح‌های آبخیزداری، مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی مدیریت

Chilwa basin, Malawi. University and Government Report, 112 pp.

25- Dadheech, B., Bhawani, S., Sisodia, D. and Chitranjan, S. 2008. Factors affecting farmer's participation in watershed development activities. *Indian Res. J. Ext. Edu.*, 8: 66- 74.

26- Duram, L. and Brown, K. 1999. Assessing public participation in US watershed, *Planning Initiatives Society and Natural Resource*. 12: 456-460.

27- Hernandez, E. 1995. Monitoring and evaluation of watershed management project achievements. *FAO Conversation Guide*, 24: 11-45.

28- Pedhazur, E. 1982. Multiple regressions in behavioral research: Explanation and predication. New York, Hoh, Reinhart & Winston.

29- Plaster, E. 2002. Soil science and management (Second Eds). Delmar Publisher Inc, 182 pp.

30- Prokopy, L. 2005. The relationship between participation and project outcomes: Audience from rural water supply projects in India. *Journal of world development*, 33:1801-1819.

31- Ravnberg, H., Westermann, O. and Probst, K. 2001. User participation in watershed management in Asia. *FARM Field*, p. 7-18.

32- Voinov, A., Arctur, D., Zaslavskiy, I. and Ali, S. 2008. Community- based software tools to support participatory modeling: A vision. *International Congress on Environmental Modeling and Software*, p. 766-774.

منابع آب، شاهرود، ص ۸۱ تا ۹۰.

۱۹- وثوقی، م. و فرجی، ا. ۱۳۸۵. پژوهشی جامعه شناختی در زمینه عوامل موثر بر تمایل کشاورزان به مشارکت در یکپارچه سازی اراضی مزروعی (مطالعه موردی: روستای زرین دشت)، مجله جامعه شناسی ایران، شماره دوم، ص ۱۷ تا ۲۶.

۲۰- یعقوبی، ج. ۱۳۸۷. بررسی موانع مشارکت بهره برداران محلی در مدیریت شبکه های آبیاری، مجموعه مقالات دومین کنفرانس ملی مدیریت شبکه های آبیاری و زهکشی، دانشگاه شهید چمران، ص ۱۲۱ تا ۱۳۱.

۲۱- یعقوبی، ج.، شمسایی، ا.، و خسروی، ب. ۱۳۸۸. بررسی عوامل موثر در جلب مشارکت های مردمی طرح های آبخیزداری حوزه آبخیز زنجانرود، مجموعه مقالات پنجمین همایش ملی علوم و مهندسی آبخیزداری ایران (مدیریت پایدار بلایای طبیعی)، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، ص ۹۲ تا ۹۸.

22- Bagdi, G. 2005. People participation in soil and water conservation through watershed approach. *Indian international book distributing (IBDs)*.

23- Catacutanb, D. and Duqueb, A. 2006. Challenges and opportunities in managing Philippine watersheds: The case of Manupali watershed in the southern Philippine. Conference on watershed management in the Philippine, Don Mariano Marcos Memorial University, La Union Philippine, p. 81- 89.

24- Chilima, G., Nkhoma, B., Charul, G. and Mulwafa, W. 2001. Community based management approach in the management of water resource by different organization in the lake

*Abstract***Factors Affecting the Participation of Rural People in Watershed Plans,
Jiroft Region**O. Sharifi¹, S. Gholamrezaei² and R. Rezaei³

The main objective of this research was studying the factors affecting the rate of rural people participation in watershed plans in Jiroft region. The kind of research method of the study was Descriptive-Correlation research. The statistical population of the study consisted 1660 rural persons in 32 villages of Jiroft region in which watershed plans have implemented during the years of 1999 to 2006 (N= 2122). According the Cochran's formula, a sample of 228 persons was selected using the stratified random sampling method (n= 228). A questionnaire was used to collect the data. The validity of the questionnaire was established by a panel of experts in the field of participation and rural development. A pilot study was conducted to establish reliability of the instrument. Cronbach alpha's coefficient for the dependent variable (e.g. rate of rural people participation in watershed plans) calculated 0.88. For data analysis was used SPSSwin15 software. The correlative results revealed that there was a positive and significant relationship between dependent variable with variables of education level, satisfaction, social solidarity, socio-economic situation, motivation, membership in social institutes, travel to out of village, agricultural experiences, garden and agricultural land ownership, using the information resources, income level through agricultural activates, receiving the incentives, agricultural cultivated land, activity of rural councils. In addition, there was a negative and significant relationship between dependent variable and government dependency. Based on Regression analysis, 46.8% variances of dependent variable of rural people participation in watershed plans was explained by the five variables including: social solidarity, using the information resources, gardens and agricultural land ownership, level of satisfaction, membership in public rural institutions

Keywords: *Jiroft Region, Participation, Rural Development and Watershed Plans.*

1- M.Sc., Staff Member of Jiroft, University, sharifi_o@yahoo.com

2- Assistant Professor, Faculty of Agriculture, University of Lorestan

3- Assistant Professor, Faculty of Agriculture, University of Zanjan